

Віталій МУХІН,

*начальник відділу досліджень проблем кримінального провадження
Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України,
старший радник юстиції, кандидат юридичних наук*

Артем ШТАНЬКО,

*провідний науковий співробітник відділу
досліджень проблем кримінального провадження
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
юрист 1 класу, кандидат юридичних наук*

ІНСТИТУТ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: *спрошене кримінальне правосуддя; угода про визнання винуватості; компроміс; прокурор; підозрюваний; обвинувачений.*

Кримінальне провадження на підставі угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості є новелою у кримінальному процесуальному законодавстві України. Варто наголосити, що закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України) цього інституту спрямовано на виконання Рекомендації №6R(87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 року «Стосовно спрощення кримінального правосуддя».

Аналоги інституту угоди про визнання винуватості відомі законодавству різних країн, які з урахуванням правових систем різняться за формою та процедурою, але подібні за своєю суттю. Такі угоди широко застосовуються у США, країнах Європейського Союзу (Англії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Франції), країнах СНД (Молдові, Росії) тощо.

Науковці акцентують увагу, зокрема, на таких ключових перевагах впровадження інституту угоди про визнання винуватості у КПК України: імплементація позитивного зарубіжного досвіду та оптимізація кримінального провадження; гармонізація національного законодавства із законодавством Європейського Союзу [1, 98]; зняття гостроти та напруженості конфлікту інтересів у кримінальному судочинстві [2, 71]; економія фінансових ресурсів держави [3, 7]; підвищення

рівня оперативності здійснення розслідування кримінальних правопорушень [4, 39]; розширення принципу індивідуалізації покарання [3, 7]; зменшення навантаження на систему здійснення правосуддя у кримінальних справах [5, 70].

Однак деякі вчені та практики висловлюють критичне ставлення до нормативного закріплення і введення в дію такої угоди. Так, на думку В.М. Тертишника, незважаючи на численні нагадування про права і гарантії, всі вони можуть виявитися непотрібними через відсутність гарантії істини; торг у справі встановлення істини просто недоречний. Істина не може бути досягнута жодними контрактами, що свідчить про неприпустимість, на думку автора, застосування угоди про визнання вини у кримінальному судочинстві України [6, 107–112]. Л.Д. Удалова та І.В. Паризький з цього приводу також зазначають, що угода про визнання вини і встановлення об'єктивної істини – це поняття і явища, які виключають одне одного. Далі вони наголошують, що у разі зміни поглядів на мету кримінального судочинства, відмови від такого його завдання, як покарання кожного, хто вчинив злочин, угода про визнання вини стає більш прийнятною, зокрема в частині відшкодування та компенсації шкоди, завданої злочинцем [7, 38].

Теоретичні аспекти інституту угоди про визнання винуватості досліджували В.І. Бояров,

Г.П. Власова, М.М. Михеєнко, Л.Л. Нескороджена, І.В. Паризький, О.А. Парфило, Г.П. Середа, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, М.І. Хавронюк, А.О. Хоренжій та інші вітчизняні науковці. Однак, незважаючи на наявність певної джерельної бази з цього предмета дослідження, деякі питання розуміння та застосування угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні України залишаються актуальними і потребують додаткового вивчення.

Мета цієї статті полягає у висвітленні та узагальненні теоретичних інтерпретацій поняття «угода про визнання винуватості», розкритті особливостей окремих елементів змісту угоди, а також окресленні деяких проблем застосування угоди про визнання винуватості.

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови угода має такі значення: «1. Взаємна домовленість про взаємні зобов'язання. 2. Договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання щодо чого-небудь // Згода між ким-небудь на основі якоїсь вигоди» [8, 1495]. У словнику термінів і понять законотворчої діяльності поняття «угода» розкривається як волевиявлення двох і більше сторін, спрямоване на встановлення, зміну чи припинення взаємних юридичних прав та обов'язків [9, 324].

У теорії кримінального процесуального права поняття «угода про визнання винуватості» науковці трактують по-різному. Так, свого часу П.В. Пушкар цей інститут визначав як юридичну домовленість сторін обвинувачення та захисту щодо вирішення кримінальної справи на взаємовигідних умовах – визнання обвинуваченим (підсудним) своєї вини в обмін на м'якшу міру покарання, ніж та, що передбачена законом за злочин, у вчиненні якого його обвинувачено [10, 8]. В.І. Бояров, у свою чергу, угоду про визнання винуватості розглядав як погодження підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, з одного боку, та державного обвинувача – з другого, у результаті чого обвинувачення за умов і обставин, визначених законом, в обмін на визнання підсудним своєї вини у вчиненні злочину та його згоду на спрощення процедури провадження справи в суді гарантує підсудному скорочення розміру покарання [11, 193].

Досліджуючи поняття «угода про визнання винуватості» через призму кримінально-процесуального компромісу на досудовому слідстві, Л.Д. Удалова та І.В. Паризький розуміють його як процес, під час якого обвинувачений (підсудний) і обвинувач у кримінальному провадженні розроб-

ляють взаємоприйняте рішення, що підлягає затвердженню судом [7, 37]. На думку Г.П. Власової, угода про визнання винуватості – це такий процес досягнення угоди в кримінальному процесі, коли прокурор пропонує підозрюваному (обвинуваченому) визнати свою провину у вчиненні злочину або у вчиненні менш тяжкого злочину за умови, що вирок буде пом'якшений [4, 455].

А.О. Хоренжій, вивчаючи правову природу інституту угоди про визнання винуватості, зауважує про неправильність розуміння угоди про визнання винуватості тільки як процедури, де існує клопотання підозрюваного чи обвинуваченого про визнання винуватості у вчиненні менш тяжкого злочину, бо дана процедура стосується не лише вирішення питання щодо винуватості особи, а й фактів, обставин провадження, які не будуть заперечуватися сторонами, виду покарання до обвинуваченого [12, 496].

Проаналізувавши наведені дефініції угоди про визнання винуватості, можна дійти висновку про наявність таких її основних ознак:

- процес, під час якого відбувається юридична домовленість сторін;
- укладається така угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим;
- на взаємовигідних засадах досягається компроміс у вирішенні питань щодо умов юридичної відповідальності підозрюваного чи обвинуваченого.

Крім того, виходячи з положень ст. 468 КПК України, угоду про визнання винуватості:

1) може бути і не укладено – якщо її сторони не дійшли згоди. Так, у ч. 6 ст. 469 КПК України зазначено, що у разі недосягнення згоди на укладання угоди факт її ініціювання і твердження, зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості. Положення ч. 6 цієї статті впливають із принципів презумпції невинуватості і свободи від самовикриття (статті 17, 18 КПК України);

2) може бути укладено з часу появи у кримінальному провадженні підозрюваного і аж до часу, доки обвинувачений (він же підсудний) не набув статус засудженого чи виправданого – до виходу суду у нарадчу кімнату для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України);

3) не може бути укладено з особою, звільненою після затримання, якщо їй не повідомлено про підозру протягом 24 годин з моменту затримання (ст. 278 КПК України) [13, 817].

Згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Тобто, виходячи з положень ч. 4 цієї статті, угоду про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим не може бути укладено у кримінальному провадженні: 1) щодо особливо тяжких злочинів; 2) щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких завдано шкоду інтересам особи (а не державним чи суспільним інтересам); 3) в якому бере участь потерпілий.

Варто зазначити, що складів особливо тяжких злочинів не так багато – близько ста, і це лише 13% загальної кількості кримінальних правопорушень. Що ж стосується другої з названих категорій, то ознаки потерпілого немає у переважній більшості складів кримінальних правопорушень: проти основ національної безпеки; у сфері господарської діяльності; проти громадської безпеки; у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову і мобілізації; військових злочинів, а також – у переважній більшості простих (без кваліфікуючих обставин) складів кримінальних правопорушень проти довкілля, проти безпеки транспорту, проти здоров'я населення. Загалом ознака «потерпілий» наявна приблизно в 32% складів злочинів. Отже, укладання угоди про визнання винуватості можливе у кримінальних провадженнях за 55% статей Кримінального кодексу України [13, 818–819].

Також необхідно зауважити, що судова палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїх роз'ясненнях від 15 листопада 2012 року №223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» встановила, що використане у ч. 4 ст. 469 КПК України формулювання «у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий» означає, що коли в одному кримінальному провадженні особа підозрюється, обвинувачується у вчиненні кількох не пов'язаних між собою (самостійних) кримінальних правопорушень і внаслідок вчинення одного із них було заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян чи інтересам юридичної особи (тобто є потерпілий, який бере участь в кримінальному провадженні), угода про визнання винуватості щодо інших кримінальних правопорушень у такому разі уклада-

тися не може. Проте не виключається можливість укладання угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому попередньо було укладено угоду про примирення, у зв'язку з чим матеріали кримінального провадження виділено в окреме провадження.

Якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно кількох осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згоди щодо укладання угоди досягнуто не з усіма підозрюваними (обвинуваченими), відповідно до вимог абз. 1 ч. 8 ст. 469 КПК України угоду може бути укладено з одним (кількома) із підозрюваних (обвинувачених). Кримінальне провадження стосовно особи (осіб), з якими досягнуто згоду щодо укладання угоди про визнання винуватості, на підставі постанови прокурора або ухвали суду підлягає виділенню в окреме провадження залежно від того, на якій із двох стадій кримінального процесу (досудового розслідування або судового розгляду) сторонами було ініційовано укладання угоди. Виділення кримінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями статей 217, 334 КПК України [14].

Необхідно також звернути увагу, що відповідно до ч. 4 ст. 469 в редакції Закону України від 23 травня 2013 року №314-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», який набирає чинності з 1 вересня 2014 року, не допускається укладання угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні стосовно уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи.

У КПК України закріплено положення, відповідно до якого угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого. Однак у Главі 35 КПК України не урегульовано питання про участь захисника при укладанні, розгляді та затвердженні угоди про визнання винуватості.

З цього приводу варто зауважити: забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому права на захист є однією із конституційних засад судочинства. Цей принцип передбачений у кількох статтях Конституції України, у яких вказано, що для забезпечення права на захист в Україні діє адвокатура (ч. 2 ст. 59); пі-

дозрюваний, обвинувачений чи підсудний мають право на захист (ч. 2 ст. 63); забезпечення обвинуваченому права на захист є однією з основних засад судочинства (п. 6 ч. 3 ст. 129).

У КПК України забезпечення права на захист – одна із загальних засад кримінального провадження (п. 13 ч. 1 ст. 7).

Важливою гарантією забезпечення права на захист є закріплене у п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України право підозрюваного, обвинуваченого на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та (або) законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату.

У ч. 1 ст. 49 КПК України встановлено припис, згідно з яким слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо: 1) відповідно до вимог статті 52 цього Кодексу участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника; 2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутності коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; 3) слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Крім того, захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених Законом України від 2 червня 2011 року №3460-VI «Про безоплатну правову допомогу» (із змінами та доповненнями від 18 вересня 2012 року).

КПК України також передбачає, що захисник може у будь-який момент бути залучений підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 48).

Таким чином, враховуючи зазначені вище положення статей 42 та 48 КПК України, підозрюваний (обвинувачений) має право на правову допомогу на будь-якій стадії кримінального провадження і «у будь-який момент».

Доцільно також зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

На нашу думку, участь захисника у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості сприяла б більш повному та всебічному розумінню підозрюваним, обвинуваченим форми і змісту такої угоди, а також наслідків її укладання та затвердження.

Розкриваючи зміст угоди про визнання винуватості, варто зазначити, що у ч. 1 ст. 472 КПК України передбачено такий елемент угоди, як обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце). Застереження «якщо відповідні домовленості мали місце» означає, що угода про визнання винуватості може або містити обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, або може бути укладена без такого обов'язку обвинуваченого.

Як вважають М.Й. Вільгушинський та М.В. Сіроткіна, саме за таким критерієм можна класифікувати угоди про визнання винуватості на два різновиди:

1) угоди про визнання винуватості, які містять обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою;

2) угоди про визнання винуватості, які не містять обов'язку підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою [1, 101].

Варто зауважити, що одним із шляхів реалізації обов'язків підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінальних правопорушень є виділення прокурором з дотриманням вимог ст. 217 КПК України відповідних матеріалів досудового розслідування в окреме провадження та внесення необхідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Слід також звернути увагу, що згідно з вимогами ст. 470 КПК України прокурор при вирішенні питання щодо укладання угоди про визнання винуватості зобов'язаний врахувати такі обставини: наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних

правопорушень; наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень.

Зазначаючи про наявність суспільного інтересу, необхідно врахувати, що угода про визнання винуватості може укладатися з особою, яка залучається до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема таких, як: контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), тощо [13, 820].

Угода про визнання винуватості як спрощена форма розгляду кримінальних справ не передбачає повного розгляду справи в суді. Проте участь прокурора як сторони цієї угоди у судовому розгляді є обов'язковою. У ч. 2 ст. 474 КПК України вказано: якщо угоду укладено під час досудового розслідування, судовий розгляд щодо неї проводиться під час підготовчого судового засідання. Відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України у підготовчому судовому засіданні суд має право затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування. При цьому в разі відмови у затвердженні

угоди суд повертає кримінальне провадження незалежно від того, чи проведено досудове розслідування в повному обсязі. На наш погляд, у даному випадку необхідно вирішувати питання про можливість призначення справи до розгляду.

Отже, вбачається за доцільне до п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України внести зміни і викласти його у такій редакції: «Затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та призначити судовий розгляд».

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що інститут угоди про визнання винуватості, безперечно, є одним із способів розв'язання як кримінально-правових, так і кримінально-процесуальних конфліктів. Сутність цього інституту кримінального процесу, з одного боку, полягає у пом'якшенні покарання обвинуваченого, а з другого, – в забезпеченні процесуальної економії та економії ресурсів кримінального правосуддя.

Однак варто зауважити: у зв'язку з тим, що вказаний інститут є новелою у кримінальному процесуальному законодавстві України, на сьогодні відсутні єдині підходи і методична регламентація його застосування. Дана обставина зумовлює необхідність проведення комплексного наукового дослідження його сутності, правової природи та значення у кримінальному процесі, а також вироблення на підставі такого дослідження практичних рекомендацій щодо застосування і вдосконалення цього інституту.

Список використаних джерел:

1. Вільгушинський М. Й. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування / М. Й. Вільгушинський, М. В. Сіроткіна // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – №6 (9). – С. 97–112.
2. Смолькова И. В. Конфликт в уголовном процессе: способы разрешения / И. В. Смолькова // Материали 59-й ежегодной науч. конф. профессорско-преподавательского состава, докторантов, аспирантов и студентов, 27 марта – 1 апреля 2000 г. – Иркутск, 2000. – С. 71–78.
3. Середя Г. Особливості угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні / Г. Середя // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – №2. – С. 7–9.
4. Власова Г. П. Деякі проблемні аспекти укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості / Г. П. Власова // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 травня 2013 р. – Одеса, 2013. – Т. 2. – С. 453–455.
5. Лупенко Д. Участь прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод: проблеми та перспективи / Д. Лупенко // Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: зб. статей. – К., 2012. – Ч. 2. – С. 65–70.
6. Тертишник В. Компроміс у кримінальному процесі / В. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – №11. – С. 107–112.
7. Удалова Л. Д. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування: навч. посіб. / Л. Д. Удалова, І. В. Паризький. – К.: «Видавничий дім «Скіф», 2012. – 184 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
9. Законотворча діяльність: Словник термінів і понять / [за ред. акад. НАН України В. М. Литвина]. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – 344 с.

10. Пушкар П.В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / П.В. Пушкар. – К., 2005. – 17 с.

11. Бояров В.І. Питання застосування угоди про визнання вини в кримінальному судочинстві / В.І. Бояров // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. статей. – Серія «Юридичні науки». – Запоріжжя, 2005. – №1. – С. 193–195.

12. Хоренжій А.О. Угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості: поняття та визначення / А.О. Хоренжій // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 травня 2013 р. – Одеса, 2013. – Т. 2. – С. 495–497.

13. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х.: Фактор, 2013. – 1072 с.

14. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 листопада 2012 року №223-1679/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>

*Віталій МУХІН,
Артем ШТАНЬКО*

ИНСТИТУТ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Резюме

У статті досліджуються теоретичні інтерпретації поняття «угода про визнання винуватості», розкриваються особливості окремих елементів змісту угоди, а також окреслюються деякі проблемні питання застосування угоди про визнання винуватості.

*Віталій МУХІН,
Артем ШТАНЬКО*

ИНСТИТУТ СОГЛАШЕНИЯ О ПРИЗНАНИИ ВИНЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Резюме

В статье исследуются теоретические интерпретации понятия «соглашение о признании вины», раскрываются особенности отдельных элементов содержания соглашения, а также определяются проблемные вопросы применения соглашения о признании вины.

*Vitalii MUKHIN,
Artyom SHTANKO*

PLEA AGREEMENT INSTITUTE IN CRIMINAL TRIAL

Summary

The article is focused on the analyses of the theoretical interpretations of the «plea agreement» concept, describing the peculiarities of separate elements of the agreement content, as well as identifying outstanding issues in the plea agreement application.